

Σύγχρονα συστήματα γραφής της βλαχικής γλώσσας. Μεθοδολογικά ζητήματα

Σταμάτης Μπέης
Ερευνητής Β΄
Ακαδημία Αθηνών
beis@academyofathens.gr

Abstract

This paper deals with processes and contemporary challenges related to the standardization of the writing system of the Aromanian or Vlach language, a Romance language spoken in Greece and in other Southern Balkan countries. Having been mainly an oral language with relatively few written documents, the writing system of this language was subject to a rather swift process of standardization. This paper turns to a description of the main writing systems used currently for the transcription of Aromanian. The main body of this contribution is devoted to the practical problems and the criteria and the theoretical principles adopted in these writing systems.

Λέξεις-κλειδιά

Βλαχική, σύστημα γραφής, αλφάβητο, ορθογραφία, μειονοτικές γλώσσες

Εισαγωγή- Σύγχρονα αλφάβητα απόδοσης της βλαχικής

Η ως τώρα μελέτη των συστημάτων γραπτής απόδοσης της βλαχικής γλώσσας θέτει μία σειρά ζητημάτων τα οποία καθιστούν αναγκαία την καθιέρωση ενός νέου επιστημονικού διαλόγου στον χώρο της ελληνικής γλωσσολογίας. Παράλληλα αναδεικνύει μία αναγκαιότητα ως απόρροια μίας κοινωνικής πραγματικότητας που ποία λαμβάνει όλο και μεγαλύτερες διατάσεις κατά τις τελευταίες δεκαετίες¹. Αφορά την γραπτή απόδοση της βλαχικής γλώσσας συνεπώς και την χρήση ενός συστήματος γραφής που θα βασίζεται σε ασφαλή επιστημονικά κριτήρια. Οι ανωτέρω επιστημάνσεις διαμορφώνουν και τους βασικούς άξονες αναφοράς αυτού του άρθρου. Εστιάζεται κυρίως στη συγκριτική μελέτη μεταξύ των πιο διαδεδομένων συστημάτων γραπτής απόδοσης της βλαχικής γλώσσας που χρησιμοποιούνται σήμερα. Σκοπός αυτής της σύγκρισης είναι να αναδειχτούν οι βασικές επιστημονικές προϋποθέσεις αναφορικά με την δημιουργία ενός συστήματος γραφής αυτής της γλώσσας.

Είναι γνωστό ότι από την εποχή της Γραμματικής του Μπογιατζή (1813) μέχρι σήμερα, διευρύνθηκε η χρήση του λατινικού αλφαβήτου και υποχώρησε αντίστοιχα η χρήση του ελληνικού αλφαβήτου για την απόδοση της βλαχικής (Μπέης-Δασούλας 2017, 60) Στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, είναι ανέφικτη η παρουσίαση

---

¹ Παρ'ότι η βλαχική θεωρείται γλώσσα προφορικής παράδοσης, τα πεδία χρήσης της έχουν διευρυνθεί. Πέρα από το διαρκώς αυξανόμενο όγκο επιστημονικών περιγραφών της, παρατηρείται μια αυξανόμενη γραπτή χρήση της. Αυτή εντοπίζεται κυρίως στη λογοτεχνική παραγωγή, στα μέσα μαζικής επικοινωνίας και στις νέες τεχνολογίες

όλων των συστημάτων γραφής που αναπτυχθήκαν από τον 19^ο αιώνα έως σήμερα τα οποία συχνά δεν αποτελούν πάρα προσωπικές εμπνεύσεις του κάθε συγγραφέα. Θα περιοριστούμε λοιπόν στις πιο πρόσφατες και ευρύτερα διαδεδομένες περιπτώσεις.

Η διαδικασία της εγγραμμάτισης απετέλεσε και ακολουθεί ακόμη και σήμερα να αποτελεί στοιχείο διχογνωμιών μεταξύ των Βλάχων λογίων και επιστημόνων. Βασικό σημείο αυτής τη διχογνωμίας είναι η χρήση παραδοσιακών τρόπων γραφής που προτιμάται από τους περισσότερους και η εμφάνιση νεοτέρων. Ως παραδοσιακά συστήματα γραφής της βλαχικής νοούνται όσα κάνουν χρήση χαρακτήρων με διακριτικά σημεία τα οποία που προέρχονται ή εμπνέονται από το σύστημα γραφής των πλησιέστερων ρομανικών γλωσσών όπως η ρουμανική. Για να γίνει αυτό αντιληπτό, στον παρακάτω πίνακα θα γίνει σύγκριση μεταξύ των σύμβολων του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου (International Phonetic Alphabet), των γραφημάτων του συστήματος γραφής που προτείνουμε και των αντίστοιχων γραφημάτων που προτείνονται: α) από το Συνέδριο της Μπίτολα (1997) με κύριο εισηγητή τον Tiberius Cunia², β).από το περιοδικό Fara Armânească (Biblioteca Fara Armânească 1993) που χρησιμοποιεί το πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα των παραδοσιακών αλφαβήτων. και γ) το πιο πρόσφατο σύστημα που προτάθηκε από τους Μπέη-Δασούλα (2017). Το κριτήριο επιλογής των δύο πρώτων συστημάτων γραφής για την συγκριτική μελέτη καθορίστηκε από το γεγονός ότι αποτελούν τα πλέον διαδεδομένα διεθνώς σήμερα. Αποφεύχθηκε συνεπώς η μελέτη κάθε συστήματος γραφής που διαμορφώθηκε για συγκεκριμένες επιστημονικές περιγραφές³. Συνεπώς οι παρατηρήσεις και η κριτική που ακολουθεί, αφορούν τα συστήματα γραφής που απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα:

σύμβολα Δ.Φ.Α.	γραφήματα Συνεδρίου της Μπίτολα (1997)	γραφήματα Fara Armânească(1993)	γραφήματα Μπέη Δασούλα (2017)
ə	ã	ă	ă
ɨ	ã	î, â	î
k	c	c	c
c	ch	ch	ch
ð	dh	d	dh
z	dz	dz	dz
ʃ	gh	gh	gh
J	y	v,y	y
ʎ	lj	í	í

² Είναι το πιο διαδομένο σύστημα γραφής κυρίως στη βλάχικη διασπορά των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Δυτικής Ευρώπης. Σύμφωνα με τον T. Cunia, έναν από τους βασικούς διαμορφωτές του συγκεκριμένου συστήματος γραφής οι κανόνες του είναι οι μοναδικοί που διαμορφώθηκαν συλλογικά από αντιπροσώπους Βλάχων βαλκανικών κρατών. Είμαστε ωστόσο σε θέση να γνωρίζουμε ότι το συνέδριο της Μπίτολα δεν εκπροσωπήθηκαν οι Βλάχοι του Ελλαδικού χώρου οι οποίοι όχι μόνο κατοικούν στις σημαντικότερες ιστορικές κοιτίδες αυτού του πληθυσμού αλλά επίσης αποτελούν την πλειοψηφία των ομιλούντων τα ιστορικότερα ιδιώματα της βλαχικής γλώσσας. βλ. Cunia 2010:3.

³ Βλ. ενδεικτικά πίνακες 3 και 7.

n	nj	ń	ń
ɟ	sh	ʃ	ʃ
ʒ	j	j	j
θ	th	th	th
ts	ts	ʈ	c,ts
ɣ	g	g	ǰ
tʃ	c	c	tʃ

Το σύστημα του Tiberius Cunia

Από αυτές η πιο γνωστή απόπειρα γραπτής απόδοσης της βλαχικής γλώσσας αποτελεί το σύστημα που πήρε την οριστική του μορφή σε Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε με αυτό τον στόχο στη Μπίτολα (Μοναστήρι) της Βόρειας Μακεδονίας το 1997 με κύριο εισηγητή τον Tiberius Cunia (1997). Το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτού του αλφάβητου, σε αντίθεση με ότι ισχύει στην πλειοψηφία των γλωσσών της Ευρώπης, είναι η χρήση γραμμάτων χωρίς διακριτικά σημεία με εξαίρεση την περίπτωση του γραφήματος: <ã>. Στο ίδιο αλφάβητο, οι ιδιάζοντες φθόγγοι της βλαχικής γλώσσας αποδίδονται με ακολουθίες γραμμάτων όπως οι συνδυασμοί: <sh, ts, lj, nj>.

Κατά τους εμπνευστές του συγκεκριμένου συστήματος γραφής, η χρήση των ανωτέρων συνδυασμών επιβλήθηκε από την ανάγκη ευχερούς χρήσης της βακχικής γλώσσας ώστε να διευκολυνθεί η χρήση της γλώσσας στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές σε ένα ευρύτερο διεθνές επίπεδο. Πρόκειται για μία αιτιολόγηση που δεν στερείται επιστημονικής αλλά και τεχνικής βάσης. Οι επιπλέον επιλογές των γραφημάτων από το συγκεκριμένο σύστημα γραφής δεν είναι άμοιρη ιδεολογικών προθέσεων. Κύρια επιδίωξη της είναι η διαφοροποίηση από το ρουμανικό σύστημα κάτι βέβαια που στα πλαίσια της χρήσης του λατινικού αλφάβητου δεν είναι εφικτό εφόσον οι δύο γλώσσες μοιράζονται κοινά φωνήματα με κοινή ιστορική εξέλιξη. Έτσι πολλά γράμματα και συνδυασμοί γραμμάτων του προαναφερομένου αλφάβητου αποδίδουν πολλούς φθόγγους με το σύστημα γραφής της ρουμανικής γλώσσας όπως τα <c, ce, ci, che, chi, g, ge, gi, ghe, ghi, ea, oa>.

Τα ζητήματα που δημιουργεί η χρήση του αλφάβητου του Tiberius Cunia είναι αρκετά, ωστόσο θα περιοριστούμε σε ορισμένα βασικά:

Το πρώτο πρόβλημα που παρουσιάζεται για τους ομιλητές των περισσότερων βλαχικών ιδιωμάτων είναι η μεταγραφή δύο διαφορετικών ήχων, των φωνηέντων /ə/ και /ɨ/, από το ίδιο γράφημα <ã> του συστήματος του Tiberius Cunia. Στα περισσότερα βλάχικα ιδιώματα, που αντιπροσωπεύουν το σύνολο σχεδόν των βλαχικών ιδιωμάτων της Ελλάδας, τα φωνήεντα αυτά /ə/ και /ɨ/ αποτελούν διαφορετικά φωνήματα.

π.χ.: /arɨ'ʉ/ “ποτάμι” ~ /arə'ʉ/ “κακός”

/arɨ'dzi/ “γελάς” ~ /arə'dzi/ “σειρές, αράδες”

Αν υιοθετήσουμε το σύστημα γραφής του Συνεδρίου της Μπίτολα τότε με τη μορφή: <arãu> θα αποδίδονται ταυτόχρονα η λέξεις “ποτάμι” και “κακός”. Επίσης με την μορφή <arãdzi> θα αποδίδονται ταυτόχρονα η λέξη που σημαίνει “γελάς” και η λέξη που σημαίνει “σειρές, αράδες”. Ενώ αντίθετα η χρήση διαφορετικών

γραφημάτων <ǎ> και <î> που προτείνεται από τα παραδοσιακά αλφάβητα είναι προτιμότερη για τη γραφή των φωνηέντων /ə/ και /i/ αντίστοιχα, εφόσον δίνει την δυνατότητα να μην χρησιμοποιηθεί το ίδιο γράφημα <ã> για να αποδοθούν λέξεις με διαφορετική σημασία και μορφή. Με το σύστημα του συνεδρίου της Μπίτολα, αν ο ομιλητής δεν έχει βιωματική σχέση με τη βλαχική γλώσσα, δεν μπορεί να διαβάσει ή να προφέρει σωστά κάποιες λέξεις. Ακόμα και ο ομιλητής που έχει βιωματική σχέση, δεν μπορεί να προφέρει λέξεις άλλων ιδιωμάτων, στα οποία δεν παρουσιάζεται ο ίδιος αριθμός φωνηέντων. π.χ.:

Λέξεις	Συνέδριο Μπίτολα	Μπέης-Δασούλας
«ποτάμι»	arãu	arîu
«κακός»	arãu	arău
«γελάς»	arãdzã	arîdzî
«σειρές»	arãdzã	arãdzî
«χέρι»	mãnã	mînã
«βυζί»	tsãtsã	tsîtsã

Ο Tiberius Cunia έχοντας απορρίψει την αποδεκτή από τα περισσότερα αλφάβητα της Ευρώπης αρχή να φέρουν ορισμένα γράμματα διακριτικά σημεία, πρότεινε το γράφημα με δύο γράμματα: <sh>. Αυτό αντιστοιχεί στο γράφημα με διακριτικά σημεία <ş> των “παραδοσιακών αλφαβήτων” που αποδίδει τον συμφωνικό φθόγγο: [ʃ] π.χ.: shapte [ʃãpte] “επτά”.

Η συγκεκριμένη απόδοση προκαλεί σύγχυση γιατί δηλώνει ταυτόχρονα το συμφωνικό φθόγγο: /ʃ/ και παράλληλα το συμφωνικό σύμπλεγμα φθόγγων/sx/. π.χ. shapte [ʃãpte] “επτά” ~ sholarhiu [sxolarçiú] “σχολαρχείο, σχολείο μέσης εκπαίδευσης”. Η ακολουθία των συμφώνων /s/ και /x/: /sx/ που είναι υπαρκτή στη βλαχική, παρουσιάζεται κυρίως σε έναν πολύ μικρό αριθμό λέξεων κατά βάση ελληνικής προέλευσης π.χ.: shismã [sxízmə], moshostafilã [mosxostáfilə], iposhisi [ipóscisi], catashisi [katásçisi] οι οποίες έχουν αυξηθεί αισθητά τα τελευταία χρόνια με την εισαγωγή νέων όρων από τα ελληνικά, όπου η ακολουθία /sx/ είναι πολύ συχνή. Σύμφωνα λοιπόν με το φωνητικό κριτήριο, θεωρούμε ότι το γράφημα <sh> πρέπει να αντικατασταθεί από ένα γράφημα με διακριτικά σημεία όπως το <ş> που επιτρέπει την διάκριση του συμφώνου /ʃ/ και της ακολουθίας συμφώνων: /sx/. π.χ. şapte /ʃãpte/ “επτά” ~ shismã /sxízmə/ “διαφωνία, διένεξη”. (Béis 2008: 105).

Παρόμοιο πρόβλημα παρουσιάζει η χρήση του συνδυασμού των γραφημάτων <l+j> και <n+j> : <lj>, <nj> για την απόδοση των ουρανικών φθόγγων [ɮ] και [ɲ] από τον T.Cunia. π.χ.: -lji «οι (άρθρο πληθ.)», njelu «αρνί». Τα γραφήματα αυτά θα μπορούσαν να δηλώσουν ταυτόχρονα τις ακολουθίες συμφώνων: [lʒ] [ɲʒ]. Με δεδομένο ότι το γράφημα <j>, χρησιμοποιείται για την απόδοση του φατνο-ουρανικού συμφώνου [ʒ] π.χ.: jale /zále/ «πένθος, και όχι του φθόγγου [j], δεν εφαρμόζεται η αρχή της αναλογίας που πρέπει να διέπει τη διαμόρφωση ορθογραφικών συστημάτων, όπως θα δούμε πιο κάτω, γιατί τα γραφήματα <lj>,

<nj> χρησιμοποιούνται αποκλειστικά σε γλώσσες που το <j> χρησιμοποιείται για να δηλώσει το ουρανικό, τριβόμενο σύμφωνο [j].

Ένα επιπλέον πρόβλημα είναι η απόδοση δύο διαφορετικών ήχων, των συμφώνων /ɣ/ και /g/ με το ίδιο γράφημα από τον T.Cunha. Για κάποιες λέξεις, προτείνεται η ανύπαρκτη στη βλαχική γλώσσα προφορά [g] σε συγκεκριμένες λέξεις π.χ.: gambro [gambró] «γαμπρός» αντί για την πραγματική προφορά [ɣ]. π.χ.: gãmbro [ɣambró] «γαμπρός» .

2

Κριτήρια και αρχές για τη δημιουργία ενιαίου συστήματος γραφής

Έχοντας πάντα υπόψη την επιστημονική προβληματική που αναπτύχθηκε ως τώρα, κάθε προσπάθεια πρότασης ενός συστήματος γραφής θα πρέπει να βασίζεται σε κριτήρια που είναι κοινώς αποδεκτά και αντιστοιχούν στους βασικούς άξονες - γενικές αρχές για την υιοθέτηση ορθογραφίας σε μια γλώσσα όπως διατυπώθηκαν από τον (Coulmas 1996). «Κατ' αρχάς, η **ιστορική αρχή** που συνίσταται στην επιλογή και εφαρμογή στη γλώσσα ορθογραφικών προτύπων που συνδέονται με τα παλαιότερα στάδια της. Δεύτερον η **αρχή της απλούστερης γραφής**. Αφορά στην προσαρμογή μιας ιστορικής ορθογραφίας προς την κατεύθυνση της φωνηματικής γραφής. Και τρίτο η **αρχή της αναλογίας**. Συνίσταται στην ορθογράφιση με βάση πρότυπα που υπάρχουν και λειτουργούν για τη συγκεκριμένη γλώσσα» (Παπαναστασίου 2008: 75). Οι παραπάνω αρχές αντιστοιχούν στα κριτήρια που τηρήθηκαν με την ίδια ιεραρχική σειρά στην παρούσα πρόταση γραφής της βλαχικής γλώσσας.

Ιστορικό κριτήριο

Η *ιστορική αρχή* τηρείται όταν κατά κάποιο τρόπο είναι η γνωστή η προέλευση και διαχρονική εξέλιξη μιας γλώσσας που προέρχεται από μια άλλη παλαιότερη, νεκρή σήμερα γλώσσα με μεγάλη γραπτή διάδοση, όπως η αρχαία ελληνική και η λατινική. Αυτός είναι και ο λόγος που προκρίθηκε η *ιστορική αρχή* η αλλιώς το *ιστορικό κριτήριο* και αφορά στη σύνδεση της βλαχικής γλώσσας με τη γλώσσα προέλευσης που είναι η λατινική, κλασική νεκρή γλώσσα κύρους καθώς και με τις συγγενείς μ' αυτή λατινογενείς γλώσσες. Με βάση αυτό το κριτήριο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, χωρίς να υιοθετηθεί απόλυτα το ορθογραφικό σύστημα της ρουμανικής γλώσσας. Είναι η πλησιέστερη προς τη βλαχική, διαδεδομένη γλώσσα. Η διαμόρφωση του ρουμανικού αλφαβήτου, η οποία επίσης βασίστηκε στο ιστορικό κριτήριο, ακολουθώντας ορισμένους κανόνες γραφής που εφαρμόζονται στην ιταλική γλώσσα, την πλησιέστερη προς αυτή ρομανική γλώσσα. Με την υιοθέτηση αυτού του κριτηρίου, προβάλλεται η ρομανική καταγωγή αυτής της γλώσσας, συνεπώς η γραπτή της μορφή πρέπει να παραπέμπει στην σχέση με τις υπόλοιπες ρομανικές γλώσσες. Το ιστορικό κριτήριο χρησιμοποιήθηκε για τα ορθογραφικά συστήματα όλων των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών της Ευρώπης που προέρχονται από τη λατινική, όπως για παράδειγμα στη ραιτορομανική στην Ελβετία και στη γαλικιανική στην Ισπανία.

Η επίκληση του ιστορικού κριτηρίου δεν βασίζεται μόνο στην καταγωγική σχέση της βλαχικής. Ο παράγοντας που καθιστά επιβεβλημένη την χρήση του λατινικού αλφαβήτου προκύπτει από την ίδια την ρομανική δομή της γλώσσας. Αυτή αφορά γλωσσικά φαινόμενα που σχετίζονται με την φωνολογική εξέλιξη της

δημόδους λατινικής και τα οποία διαμόρφωσαν την φωνητική ταυτότητα των σημερινών ρομανικών γλωσσών.

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελεί το φαινόμενο του *τσιτακισμού*. Σε όλες χωρίς εξαίρεση τις ρομανικές γλώσσες, τα γραφήματα <c> και <g> που απέδιδαν τα σύμφωνα /k/, /g/ της λατινικής π, προφέρονται σήμερα μπροστά από τα πρόσθια φωνήεντα /e,i/ ως [ts] και [dz] στη βλαχική, ως [tʃ] και [dʒ] στη ρουμανική και την ιταλική, ως [s] και [z] στη γαλλική και την πορτογαλική και ως [θ] και [x] στην επίσημη ισπανική της Ισπανίας. Αυτή η κοινή σε όλες τις ρομανικές γλώσσες μεταβολή αποτελεί κληρονομιά της λαϊκής λατινικής που αποτυπώνεται στην γραφή τους.

ΣΥΓΚΡΙΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ ΛΑΤΙΝΟΓΕΝΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΤΩΝ ΡΟΜΑΝΙΚΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ				
Το φαινόμενο του τσιτακισμού του γραφήματος <c>				
Οι λατινογενείς γλώσσες προφέρουν το γράμμα <c> μπροστά από τα πρόσθια φωνήεντα /e και /i/ ως [tʃ], [ʃ], [θ], [s] διατηρούν όμως στην γραφή το γράμμα <c>				
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΕΩΝ	Ελληνικά	ελάφι	ιτιά - τιτιές	λέγω - λέγεις
	Κλασικά Λατινικά	cernuus	salicem ¹ - salices	dico - dicis
ΡΟΜΑΝΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	Πορτογαλικά	ceruo	salgueiro ² - salgueiros	digo - dizes
	Ισπανικά	ciervo	sauce - sauces salce - salces	digo - dices
	Καταλανικά	cérvol	salze - salzes	dic - dius
	Γαλλικά	cerf	sauie - saules	dis - dis
ΡΟΜΑΝΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	Ιταλικά*	ceruo	salice - salici salce - salci	dico - dici
	Ρουμανικά	cerb	salcie - sălci salce - sălci	zic - zici
	Βλαχικά Συστήματος Γραφής Μπέη - Δασούλα Βλαχικά Συνεδρίου Μπίτολας	cerbu tserbu	salce - sălci salfse - săltsi	dziču - dzici dzăc - dzătsi
Υποσημειώσεις	1. αιτιατική του salix 2. από το *salicarius			

Η μη τήρηση αυτής της αρχής έχει μια σημαντική επίπτωση την εμφάνιση μίας μορφολογικής ανομοιογένειας στο κλιτικό σύστημα ρημάτων και ονομάτων. Συγκεκριμένα το τελευταίο γράμμα του θέματος του ρήματος και κατά συνέπεια το λεξικό μόρφημα των ρημάτων θα εμφανιζόταν διαφοροποιημένο κατά την κλίση του ρήματος. Για παράδειγμα η μόρφη: ungu του πρώτου πρόσωπου της οριστικής του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής αντιστοιχεί στην μορφή του δεύτερου πρόσωπου undzi. Ανάλογα το ρήμα facu «κάνω» θα εμφάνιζε στο δεύτερο πρόσωπο την μορφή fatși «κάνεις» και όχι faci που προτείνεται από το γραφικό σύστημα της παρούσας μελέτης.

Το ιστορικό κριτήριο αυτό είναι κυρίαρχο στα ορθογραφικά συστήματα των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών της Ευρώπης και ιδιαίτερα των γλωσσών που προέρχονται από τη λατινική. Χρησιμοποιείται τόσο για να δηλωθεί η σύνδεση με μια κλασική γλώσσα πρόγονο τη λατινική όσο και να δηλωθούν οι σχέσεις των ρομανικών γλωσσών μεταξύ τους και επιτρέπει την άμεση πρόσληψη της γλώσσας προφορικής παράδοσης από τους ομιλητές συγγενών γλωσσών.

Το ιστορικό κριτήριο γραφής της βλαχικής παρουσιάζει πλεονεκτήματα όσον αφορά και την εκμάθηση της γλώσσας. Ένα κατά δυνατόν κοινό σύστημα γραφής με διαδεδομένες ξένες γλώσσες όπως η γαλλική, η ιταλική, η ισπανική, βοηθά στην αφομοίωση των λέξεων κοινής προέλευσης και παρόμοιας μορφής της βλαχικής με αυτές τις γλώσσες. Ο μαθητής που διαθέτει πρόσβαση στη λατινική καθώς και στις υπόλοιπες ρομανικές γλώσσες αξιολογεί καλύτερα τη βλαχική στο πλαίσιο των ρομανικών γλωσσών. Με αυτόν τον τρόπο, η βλαχική αντιμετωπίζεται ως γλώσσα αυξημένου κύρους ανάμεσα στις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες στην Ελλάδα.

Φωνητικό κριτήριο

Όμως η υιοθέτηση του ιστορικού κριτηρίου δεν είναι επαρκής στο βαθμό που η βλαχική παρουσιάζει φωνολογικές, φωνητικές και μορφολογικές διαφορές από τη ρουμανική. Το **φωνητικό κριτήριο** που αντιστοιχεί στην αρχή της *απλούστερης γραφής* (Παπαναστασίου 2008: 75) είναι αυτό που θα επιτρέψει να διευκρινιστεί η διαφορά μεταξύ των πραγματώσεων που αποτελούν φωνήματα⁴ δηλαδή φθόγγων με διαφοροποιητική αξία στη βλαχική, σε περίπτωση που η ρουμανική ορθογραφία δεν επιτρέπει αυτή τη διάκριση. Όταν εφαρμόζεται το φωνητικό κριτήριο, στόχος της γραφής δεν είναι να παραστήσει τους φθόγγους μιας γλώσσας, αλλά τα φωνήματα της. Το ορθογραφικό σύστημα μιας γλώσσας θα πρέπει να αποτυπώνει τις φωνολογικές διακρίσεις, χωρίς να περιγράφει σε κάθε περίπτωση την ακριβή φωνητική πραγμάτωση των φθόγγων. Η ακριβής αναπαράσταση των φθόγγων δεν είναι έργο της γραφής αλλά της φωνητικής μεταγραφής, η οποία έχει εντελώς διαφορετική λειτουργία, όπως διαπίστωσε ο Παπαναστασίου στο βιβλίο του για τη Νεοελληνική Ορθογραφία (2008: 46-48).

Για να ικανοποιηθεί το φωνητικό κριτήριο πρέπει κανείς να βασιστεί στις εργασίες σύγχρονης φωνολογικής περιγραφής της βλαχικής (Caragiu 1968:32, Ντίνας 1986 : 86-87, Βέις 2000: 186, 198). Στο πλαίσιο αυτής της παρουσίασης, είναι ίσως σκόπιμο να παρουσιαστούν τα σύμφωνα και τα φωνήεντα της βλαχικής όπως περιγράφονται στις ειδικές φωνολογικές περιγραφές με βάση τη σύγχρονη μεθοδολογία. Για την εφαρμογή του φωνητικού κριτηρίου είναι απαραίτητη η συνδρομή ειδικευμένων επιστημόνων που διαθέτουν γνώση του φωνολογικού συστήματος μιας γλώσσας. Χωρίς αυτή τη συνδρομή, είναι καταδικασμένες οι ερασιτεχνικές προσπάθειες όπως αυτή του αλφαβήτου που προτάθηκε πρόσφατα στη δημοσία σφαίρα από πέντε βλάχικους συλλόγους. Η διατύπωση πρότασης για την γραπτή απόδοση μιας γλώσσας, χωρίς τη συνδρομή ειδικών με βάση την ελλιπή ερασιτεχνική γνώση, αποτελεί σίγουρα παγκόσμια πρωτοτυπία που μόνο κακό μπορεί να κάνει στην καταγραφή και διάδοση της βλαχικής γλώσσας.

Το φωνητικό κριτήριο πρέπει να υιοθετηθεί για να περιγραφούν φθόγγοι που δεν αποδίδονται από το σύστημα γραφής της ρουμανικής γραφής, όπως για παράδειγμα τα ουρανικά σύμφωνα [ɫ], [ɲ], και το υπερωικό [ɣ] που αποτελούν φωνήματα με διαφοροποιητική αξία στη βλαχική (Βέις 2000: 179). Για τους φθόγγους αυτούς υιοθετούμε τα γραφήματα <ĺ> και <ň> και <ǵ> αντίστοιχα. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε τα γραφήματα με διακριτικά σημεία που αποδίδουν ιδιάζοντες φθόγγους στη βλαχική που προτείνονται από τους Μπέη – Δασούλα:

---

⁴ Για τον όρο φώνημα βλ. (Trubetzkoy 1964: 36-38)

ă	î	ș	î	ń	ǵ
[ə]	[i]	[ʃ]	[ɫ]	[ɲ]	[ɣ]

Τα γραφήματα <Î> και <ń> έχουν ήδη προταθεί μεταξύ άλλων από το σύστημα του περιοδικού *Fara Armânească* (1993) και από τους Capidan (1932), Caragiu1997, Μπουσμπούκη (1982), Κατσάνη-Ντίνα (1990). Οι Capidan (1932) και Μπουσμπούκη (1982) στα συστήματα γραφής που προτείνουν στις επιστημονικές τους μελέτες, λαμβάνουν υπόψη το φωνητικό κριτήριο το οποίο και υιοθετείται απόλυτα από τους Κατσάνη-Ντίνα (1990).

Συστήματα γραφής της βλαχικής γλώσσας που χρησιμοποιήθηκαν σε επιστημονικές μελέτες ⁵							
Δ.Φ.Α.	Capidan 1932	Μπουσμπού-κης 1982	Κατσάνης - Ντίνας 1990	Δ.Φ.Α.	Capidan 1932	Μπουσμπού-κης 1982	Κατσάνης -Ντίνας 1990
ə	ă	ă	ă	ʒ	j	j	ž
k	c	k	k	ɫ	l'	l'	l'
c	k'	k'	k'	ɲ	ń	n'	n'
ð	δ	δ	δ	ʃ	ș	ș	ș
dʒ	ǵ	g	dž	θ	θ	θ	θ
dz	dz	ɟ	dz	ts	ts	ɟ	ts
g	g	g (+a/ă/î/o/u/συμφ.)	g	ʧ	c	c	tš
ʃ	g'	ǵ	ǵ	ks	cs	x	cs
x	h	h, h'	h, h'	ɣ	γ	γ	γ
i	î, â	i	I	j	γ	y	γ'

Η απόλυτη υιοθέτηση του φωνητικού κριτηρίου από τους Κατσάνη Ντίνα (1990) έχει το πλεονέκτημα της δημιουργίας ενός συμμετρικού συστήματος γραφής, του οποίου τα γραφήματα παρουσιάζουν σχέσεις αναλογίας μεταξύ τους. Τα συστήματα γραφής αυτού του τύπου είναι κατάλληλα για την επιστημονική καταγραφή συγκεκριμένων γλωσσικών ιδιωμάτων και γεωγραφικών ποικιλιών. Αντίθετα για τη γραφή ακόμα και των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών στον ευρωπαϊκό χώρο χρησιμοποιούνται συστήματα γραφής, λιγότερο συμμετρικά, χωρίς να ακολουθείται αναλογική λογική, όπου υιοθετείται σε κάποιο βαθμό, το ιστορικό κριτήριο όπως ακριβώς στο σύστημα Μπέη-Δασούλα. Το σύστημα γραφής των Κατσάνη-Ντίνα (1990) διαθέτει 35 γραφήματα, υπερβολικά μεγάλο αριθμό συμβόλων, τα οποία

⁵ Στον παρόντα πίνακα παραλείπουμε τα σύμβολα του Δ.Φ.Α. a/b/d/e/f/l/m/n/o/p/r/s/t/u/v/z/ ως κοινά με τα αντίστοιχα των ανωτέρων λατινικών αλφαβήτων.

είναι δύσκολο να χρησιμοποιήσει ένας απλός χρήστης της γλώσσας που δεν έχει επιστημονικές γνώσεις και δεν μπορεί να αντιληφθεί για παράδειγμα τη διαφορά της φωνητικής πραγμάτωσης μεταξύ των συμβολών: <k> [k] και <k'> [c], <i> [i] και <ĩ> [ĩ].

Στο σύστημα γραφής των Κατσάνη Ντίνα (1990), αποδίδονται με ιδιαίτερα γραφήματα, τα <ĩ,ũ>, οι ημιφωνικές πραγματώσεις: [ĩ,ũ], που δεν αποτελούν φωνήματα, αλλά πραγματώσεις των φωνημάτων: /i/ και /u/ χωρίς διαφοροποιητική αξία σύμφωνα με τους Ντίνα (1985: 73) και Βέις (2000: 203). Η διακριτική φωνολογική αξία των πραγματώσεων δεν μπορεί να αποδειχθεί από τα παρακάτω παραδείγματα που δεν μπορούν να αποτελέσουν αντιθετικά ζεύγη:

Μεταφρ.	Φωνολογ. μεταγραφ.	Φωνητ. Μεταγραφ.	Μπέης-Δασούλας	Κατσάνης-Ντίνας
άλογο	/kálu/	[kálu]	calu	calu
το άλογο	/káluu/	[káluu, kálu]	calulu, ca'lu	calu
αρνί	/nélu/	[nélu]	nelu	nelu
το αρνί	/néluu/	[néluu, nélu]	nelulu, ne'lu	nelu
αρνιά	/néli/	[néli]	nel'i	nel'ĩ
τα αρνιά	/nélii/	[nélii, néli, néli]	nel'il'i, ne'l'i, neil'i	nel'i
μαύρε, καημένε	/láí/	[láí]	lai	lai
μαύρη, καημένη	/láe/	[lá]	lae	lai

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω παραδείγματα, δεν μπορεί να προκύψει η διαφοροποιητική αξία των [ĩ,ũ] ως ιδιαίτερα φωνήματα από τα παρακάτω ψευδή αντιθετικά ζεύγη: /kálu/ [kálu] «άλογο» ~ /káluu/ [káluu, kálu] «το άλογο», /láí/ [láí] «μαύρε, καημένε» ~ /láe/ [láí] «μαύρη, καημένη». Η μορφή [kálu] «το άλογο» προέκυψε με αποβολή του τελικού φωνήεντος /u/ και αφομοίωση των δύο /l-/ σ' ένα /l/, από τη μορφή /ká-lu-lu/, ενώ στη μορφή [láí] «μαύρη, καημένη», το τελικό [i] αποτελεί κλειστή πραγμάτωση του πρόσθιου φωνήεντος /e/ σε άτονη θέση λόγω του φαινομένου της στένωσης (Ντίνας 1985: 146, Βέις 2000: 199-201). Στις μορφές αρσενικών ονομάτων που το θέμα τους λήγει σε /-l/, σύμφωνα με το σύστημα Κατσάνη-Ντίνα π.χ.: calu «το άλογο», nelu «το αρνί», δεν διακρίνεται επαρκώς η μορφή του οριστικού άρθρου /-lu/ η οποία θα μπορούσε να δηλωθεί με απόστροφο όπως για παράδειγμα ca'lu «το άλογο», ne'lu «το αρνί». Μ' αυτό τον τρόπο, ο αναγνώστης δεν αντιλαμβάνεται πάντοτε ότι η μορφή: calu δηλώνει «το άλογο», έναρθρο ουσιαστικό και όχι άναρθρο ουσιαστικό όπως το ουσιαστικό: lupu «λύκος», το οποίο με τη σειρά του διαφοροποιείται με πιο διακριτό τρόπο από το αντίστοιχο έναρθρο ουσιαστικό: luplu «ο λύκος».

Ακολουθώντας διαφορετικές αρχές, το σύστημα Μπέη-Δασούλα (2017) συμφωνεί με τη φωνολογική μεταγραφή και αποδίδει αποκλειστικά τους φθόγγους με διαφοροποιητική αξία που αποτελούν φωνήματα, ενώ το σύστημα Κατσάνη-Ντίνα (1990) συμφωνεί με τη φωνητική μεταγραφή μιας λέξης και αποδίδει ακόμα και τους φθόγγους χωρίς διαφοροποιητική αξία. Όμως η ακριβής αναπαράσταση των φθόγγων δεν είναι έργο της γραφής αλλά της φωνητικής μεταγραφής, η οποία

έχει εντελώς διαφορετική λειτουργία, όπως διαπίστωσε ο Παπαναστασίου στο βιβλίο του για τη Νεοελληνική Ορθογραφία (2008: 46-48). Οι Pike (1947a), και Snider (2014:63) προτείνουν ορθογραφικά συστήματα όπου αντιπροσωπεύονται αποκλειστικά τα φωνήματα, οι ήχοι με διαφοροποιητική αξία, οι οποίοι αποτελούν μέρος της υποκείμενης δομής των ομιλητών μιας γλώσσας οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονται πάντοτε τη διαφορά μεταξύ των φωνητικών πραγματώσεων των φωνημάτων της μητρικής τους γλώσσας.

Οι ομιλητές της βλαχικής δεν αντιλαμβάνονται τη φωνητική διαφορά μεταξύ των γραφημάτων: <u> και <μ>, <ι> και <ι̇> και προφέρει με τον ίδιο τρόπο τις γραφηματικές μορφές: moɣu και moɣ̇ «πεθαίνω» και τις μορφές: moɣi και moɣ̇i «πεθαίνεις» και η χρήση των <ι̇,μ> δεν έχει διαφοροποιητική αξία, εφόσον η παρουσία τους δεν αλλάζει τη σημασία των λέξεων. Η πρακτική της απόδοσης από το σύστημα γραφής αποκλειστικά των φωνημάτων, των φθόγγων με διαφοροποιητική αξία και όχι των φωνητικών πραγματώσεων που δεν έχουν διαφοροποιητική αξία, υιοθετήθηκε, απ' όσο γνωρίζουμε, σχεδόν στο σύνολο των ορθογραφικών συστημάτων, που έχουν προταθεί για τις γλώσσες του κόσμου.

Η απόδοση των συμφώνων [ɣ,δ,θ] στο σύστημα των Κατσάνη Ντίνα (1990) με τα γραφήματα <γ,δ,θ> του ελληνικού αλφαβήτου είναι αδόκιμη και ασύμβατη με την τρέχουσα πρακτική των συστημάτων γραφής που βασίζονται στο λατινικό αλφάβητο. Η προφορά των <γ,δ,θ> δεν είναι αντιληπτή απ' τον αναγνώστη εκτός του ελληνικού χώρου, παρά μόνο απ' αυτούς που γνωρίζουν την αρχαία ή την νέα ελληνική. Η ύπαρξη του συμβόλου [θ] και των σχετικών αλλά όχι ίδιων συμβόλων [ɣ,δ] στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο δεν αποτελεί από μόνο του επιχείρημα για τη χρήση των <γ,δ,θ> στη γραφή της βλαχικής, στο βαθμό που υπάρχει η παράδοση στο λατινικό αλφάβητο της απόδοσης κάποιων συμφώνων όπως του [θ] με το συνδυασμό γραμμάτων <th>.

Οι επιστημονικές προϋποθέσεις που τέθηκαν από τα ανωτέρω κριτήρια, καθορίζοντας το ερευνητικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης, οδήγησαν στη διαμόρφωση ενός ενοποιημένου συστήματος γραφής της βλαχικής γλώσσας. Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζεται η νέα πρόταση σε αντιστοιχία με τα σύμβολα του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου καθώς και με φθόγγους τη ελληνικής και άλλων ξένων γλωσσών⁶.

---

⁶ Η νέα πρόταση παρουσιάστηκε πρώτη φορά σε επιστημονική μελέτη του Φ. Δασούλα. Βλ. Δασούλας 2013: 17-18.

Ενοποιημένο σύστημα γραφής της βλαχικής γλώσσας προτεινόμενο από τους Μπέη – Δασούλα					
γραφήματα	Δ. Φ. Α	Αντιστοιχ ίες	γραφήματα	Δ. Φ. Α	αντιστοιχίες
A a	a	ελλ. /a/	Í í	ι	ιταλ. figlio
Ă ă	ə	αγγλ. bird, γαλλ. que	M m	m	ελλ. /μ/
B b	b	ελλ. /μπ/	N n	n	ελλ. /ν/
Cc (+a/ă/i/o/u/συμφ.)	k	ελλ. /κ/	Ń ń	ɲ	γαλλ. vigne ιταλ. agnello
CH ch (+e/i)	c	ελλ. /κ/	O o	o	ελλ. /ο/
C c (+e/i)	ts	ελλ. /τσ/	P p	p	ελλ. /π/
D d	d	ελλ. /ντ/	R r	r	ελλ. /ρ/
DH dh	ð	ελλ. /ð/	S s	s	ελλ. /σ/
DJ dj	dʒ	αγγλ. gin ιταλ. gioco	Ș ș	ʃ	γαλλ. chef αγγλ. shame
DZ dz	dz	ελλ. /τζ/	T t	t	ελλ. /τ/
E e	e	ελλ. /ε/	TH th	θ	ελλ. /θ/
F f	f	ελλ. /φ/	TS ts	ts	ελλ. /τσ/
G g (+a/ă/i/o/u/συμφ.)	g	ελλ. /γκ/	TȘ țș	tʃ	αγγλ. choice ιταλ. ciao
GH gh (+e/i)	ʝ	ελλ. /γκ/	U u	u	ελλ. /ου/
G g (+e/i)	dz	ελλ. /τζ/	V v	v	ελλ. /β/
H h⁷	X	ελλ. /χ/	X x	ks	ελλ. /ξ/
I i	ɪ	ελλ. /ι/	Ț ț	ɣ	ελλ. /γ/ (όπως γάλα)
Î î	ɨ	ήχος μεταξύ < ι > και < ου >	Y y	j	γ (όπως γέρος)
J j	ʒ	γαλλ. jour	Z z	z	ελλ. /ζ/
L l	ɫ	ελλ. /λ/			

Ιδεολογικές προσεγγίσεις

Σε κάθε πρόταση για τη γραπτή κωδικοποίηση και ομογενοποίηση μιας γλώσσας συνυπάρχουν πολιτικές προεκτάσεις και διέπονται από αθέατες πολλές φορές ιδεολογικές αρχές. Το ίδιο συμβαίνει και στην πρόταση που διατυπώθηκε στο περιοδικό Γλωσσολογία το 2017 από τους Μπέη-Δασούλα. Πρόκειται για μια

⁷ Το γράφημα <h> αποδίδει εκτός από τον υπερωϊκό τριβόμενο [x] και το σπανιότατο συγγενικό φθόγγο, το φαρυγγικό τριβόμενο [h] που εμφανίζεται σε κάποια ιδιώματα π.χ.: hă [hə] «ναυ» ιδίωμα του Μετσόβου

γλωσσο-κεντρική και όχι εθνο-κεντρική θεώρηση του ζητήματος της γραφής της βλαχικής γλώσσας που βασίζεται στην πλήρη αποσύνδεση της μητρικής γλώσσας με την εθνική συνείδηση σύμφωνα με τις επιταγές της σύγχρονης γλωσσολογίας και ιστορίας, αλλά αποσκοπεί να αποτυπώσει την πραγματικότητα της γλώσσας όπως διαμορφώθηκε μέχρι τώρα. Σε καμία περίπτωση, δεν πρέπει να γίνει παρέμβαση στην γραπτή μορφή της βλάχικης είτε για να διαφοροποιηθεί είτε για να συγκλίνει με κάποια άλλη γλώσσα, όπως αυτές που γίνονται στη μετακομμουνιστική Ανατολική Ευρώπη. Η υιοθέτηση του ιστορικού κριτηρίου και κατά συνέπεια του συστήματος γραφής της ρουμανικής ως σημείο αναφοράς για τη γραπτή απόδοση της βλαχικής ακολουθεί την πρακτική που ισχύει στις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες της Δυτικής Ευρώπης. Όμως η βλαχική αποτελεί μια αυτόνομη γλώσσα, η οποία δεν είναι διάλεκτος της ρουμανικής, της κοντινότερης επίσημης γλώσσας, γιατί μετά τη διάσπαση της βαλκανικής λατινικής αναπτύχθηκε αυτόνομα, χωρίς άμεση επαφή για πάνω από 1000 χρόνια. Γι' αυτό και οι υπαρκτές διαφορές της αποτυπώνονται στο σύστημα που προτείνουμε όπως ενδεικτικά φαίνεται στις παρακάτω περιπτώσεις:

Στο σύστημα γραφής Μπέη-Δασούλα, χρησιμοποιείται για την απόδοση του κεντρικού φωνήεντος /i/, το γράφημα <i> για όλες τις περιπτώσεις π.χ.: mîñă «χέρι», în «σε, πρόθεση». Το κεντρικό φωνήεν /i/ στη ρουμανική αποδίδεται α) σε εσωτερική θέση από το γράφημα: <â> π.χ.: mîñă «χέρι» και β) σε αρχική και τελική θέση από το γράφημα: <i>, în «σε, πρόθεση». Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται οι διαφορές της ρουμανικής ορθογραφίας με το σύστημα γραφής της βλαχικής των Μπέη-Δασούλα.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ ΠΟΥ ΠΡΟΤΑΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΜΠΕΗ-ΔΑΣΟΥΛΑ					
Γραφήματα		Παρατηρήσεις	Παραδείγματα		
Βλαχ.	Ρουμ.		Λατ.	Ρουμ.	Βλαχ.
i [i]	â [i]	Στο σύστημα γραφής Μ.-Δ. για την βλαχική χρησιμοποιείται σε όλες τις περιπτώσεις το γράφημα /i/.			
i [i]	i [i]	Στη Ρουμ. το γράφημα /â/ προέρχεται από τα Λατ. φωνήεντα <a, i, e> και μπαίνει μόνο στην μέση των λέξεων. Στη Ρουμ. το γράφημα /i/ προέρχεται από το Λατ. φωνήεν <i> και μπαίνει στην αρχή και το τέλος των λέξεων.	rideo [riˈdeo]	râd [râd]	ariû [ariû]
dj [dʒ]	j [ʒ]	Το Λατ. σύμφωνο <j> μπροστά από τα πρόσθια φωνήεντα /e/ και /i/ εξελίχθηκε σε <dʒ> [dʒ] στην Βλ. και σε <j> [j] στην Ρουμ. Το γράφημα <dʒ> του συστήματος γραφής Μπ.-Δασ. δεν υπάρχει στην ρουμ. γλώσσα.	jugum [ˈjuɡum]	jug [ˈjuɡ]	dʒugu [dʒugu]
dz [dz]		Το Λ. σύμφωνο <d> μπροστά από τα πρόσθια φωνήεντα /e/ και /i/ εξελίχθηκε σε [dz] στην Β. και σε [z] στην Ρουμανική. Το γράφημα [dz] του συστήματος γραφής Μπ.-Δασ. δεν υπάρχει στην ρουμ. σύστημα γραφής εφόσον δεν υφίσταται στην επίσημη ρουμ. Γλώσσα.	decem [ˈdekeɪm]	zece [ˈzeʦe]	dzace [dzaʦe]
g(+e,i) ↓ [dz]	g(+e,i) ↓ [dʒ]	Όταν το γράφημα <g> ακολουθείται από τα φωνήεντα /e/ και /i/ στην Β. Προφέρεται ως [dz] και στην Ρ. ως [dʒ].	gener [ˈɡener]	ginere [ˈdʒinere]	ginere [dʒinere]
			gelum [ˈɡelum]	ger [ˈdʒeru]	geru [dʒeru]

Γραφήματα		Παρατηρήσεις	Παραδείγματα		
B.	P.		Λατ.	Ρουμ.	Βλαχ.
c(+e,i) ↓ [ts]	c(+e,i) ↓ [ʧ]	Όταν το γράφημα <c> ακολουθείται από τα φωνήεντα /e/ και /i/ στην Β. προφέρεται ως [ts]. Αντίθετα στην Ρ. προφέρεται ως [ʧ].	celum [ʧelum]	ceru [ʧeru]	ceru [tseru]
			cena [cena]	cină [ʧina]	cină [tsina]
ts[ts]	t[ts]	Το Λ. σύμφωνο <t> μπροστά από τα πρόσθια φωνήεν [e] εξελέγχθηκε στην Β. και την Ρ. σε [t].	teneo [teneo]	tin [tin]	tsinu [tsinu]
			terra [terra]	tară [tare]	tsară [tsare]
ts[ʧ]	c[ʧ]	Στην Ρ. ο φθόγγος [ʧ] προφέρεται σε πολλές περιπτώσεις όπου το Λ. σύμφωνο <c> ακολουθείται από τα φωνήεντα /e/ και /i/. Αντίθετα στην Βλαχική ο φθόγγος [ʧ] πρέχεται από το λατινικό σύμφωνο t.	petiolus ³ creationis ⁴	picior ⁶ crăciun ³	chitsoru critșunu
l[Δ]		Στην επίσημη Ρ. η ο φθόγγος [Δ] δεν υπάρχει για αυτό και δεν υφίσταται αντίστοιχο γράφημα.	leporis [leporis]	iepure [iepure]	leparu [leparu]
			clavem [klavem]	cheie [ceie]	clae [klae]
h[η]		Στην επίσημη Ρ. η ο φθόγγος [η] δεν υπάρχει για αυτό και δεν υφίσταται αντίστοιχο γράφημα.	mel [mel]	miere [miere]	hăre [hare]
			dormire [dormire]	durmire [durmire]	durîre [durîre]

Το ρουμάνικο αλφάβητο και οι συμβάσεις που προτείνει, αποτελούν ένα σημείο αναφοράς που ακολουθήθηκε στο σύστημα γραφής Μπέη-Δασούλα, στο βαθμό που επιτρέπει να διαφανεί όχι ότι η βλαχική είναι διάλεκτος της ρουμανικής, αλλά ότι πρόκειται για ρομανική γλώσσα.

Από τα έξι νέα γραφήματα που προτείνονται σ' αυτό το σύστημα, τα <ă>, <î>, <ș>, <î>, <h>, <g> τα τρία, τα <î>, <h>, <g> δεν χρησιμοποιούνται στη ρουμανική, γιατί αποδίδουν φωνήματα που δεν υπάρχουν σ' αυτή τη γλώσσα. Δεν υιοθετήθηκε το ρουμάνικο γράφημα <â> για την απόδοση του κεντρικού φωνήεντος /i/, γιατί το φωνήεν αυτό μπορεί να αποδοθεί επίσης μόνο με το <î> και το γράφημα <ts> και όχι το ρουμάνικο γράφημα <ț> για την απόδοση του /ts/ με βάση την αρχή της απλούστερης γραφής που περιορίζει την εφαρμογή του ιστορικού κριτηρίου. Επομένως στην ρουμάνικη γλώσσα υπάρχουν δύο γραφήματα, το <î> και το <ț> που δεν χρησιμοποιήθηκαν για τη γραφή της βλαχικής. Συνολικά στο σύστημα απόδοσης της βλαχικής που προτείνεται από τους Μπέη-Δασούλα, υπάρχουν τρία κοινά γραφήματα με τη ρουμανική: τα <ă>, <î>, <ș> και τρία διαφορετικά: τα <î>, <h>, <g>. Οι διαφορές αυτές αλλά και οι διαφορετικοί κανόνες γραπτής απόδοσης του φαινομένου του τσιτακισμού στις δύο γλώσσες που δε διαθέτουμε χρόνο να παρουσιάσουμε στο πλαίσιο αυτής της παρουσίασης, επιτρέπουν τον αναγνώστη να διακρίνει τη διαφορά της βλαχικής από τη ρουμανική ακόμα και στις πιο μικρές φράσεις.

Η προσέγγιση του συστήματος Μπέη-Δασούλα είναι συντηρητική με στόχο τη μικρότερη δυνατή εξωτερική παρέμβαση στη γλώσσα. Γι' αυτό και δεν επινοήθηκαν νέα σύμβολα εκτός από το <g> που αποδίδει ένα σπάνιο φθόγγο το [ɣ] που αποτελεί όμως φώνημα που έχει διαφοροποιητική αξία και παρουσιάζεται ακόμα και σε λέξεις λατινικής προέλευσης. Τα υπόλοιπα γραφήματα που προτείνονται χρησιμοποιούνται από πολύ παλιά. Στο παρελθόν, τα γραφήματα <î> και <h> έχουν ήδη προταθεί μεταξύ άλλων από τους πλέον έγκυρους μελετητές, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα

όπως είδαμε πιο πάνω. Τα γραφήματα <ä>, <i>, <ş> προέρχονται από τη ρουμάνικη εκδοχή του λατινικού αλφαβήτου και χρησιμοποιούνται από τα παραδοσιακά αλφάβητα της βλαχικής τουλάχιστον από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Αντίθετα η χρήση συμβόλων χωρίς διακριτικά σημεία από τον T. Cunia για να αντικατασταθούν τα ρουμάνικα γραφήματα εκτός από την αναμφισβήτητη πρακτική πλευρά, τη διευκόλυνση της γραφής της γλώσσας από οποιοδήποτε ηλεκτρονικό υπολογιστή έχουν ξεκάθαρο ιδεολογικό προσανατολισμό, τη μεγαλύτερη δυνατή απόκλιση της βλαχικής από τη ρουμανική, τουλάχιστον τη γραπτή της μορφή. Εκείνο που δεν απασχολεί τους εμπνευστές αυτού του αλφαβήτου είναι ότι με αυτό τον τρόπο απομακρύνουν τη γραπτή μορφή της βλαχικής από τη γλώσσα προέλευσης τη λατινική και τις άλλες ρομανικές γλώσσες όπως την ιταλική και γαλλική. Η απόρριψη των γραφημάτων του ρουμανικού αλφαβήτου παίρνει συμβολικές διαστάσεις σε κάποιους Βλάχους συγγραφείς. Ο Dina Cuvata (2001:294) χαρακτηρίζει το <ş> ως <s> με κουτσό πόδι. Αντίθετα με τη χρήση κοινών γραφημάτων: <lj>, <nj> με τη λατινική μορφή του αλφαβήτου της σλαβομακεδονικής και της σέρβικης και με το αλβανικό αλφάβητο, επιδιώκεται η σύγκλιση της βλαχικής με αυτές τις γλώσσες που δεν ανήκουν στην ίδια ομάδα ινδοευρωπαϊκών γλωσσών και είναι πιο απομακρυσμένες από αυτή.

Συμπεράσματα

Αυτή η μελέτη εντάσσεται στο πλαίσιο της προσπάθειας θέσπισης ενός ομογενοποιημένου συστήματος γραφής της βλαχικής βασισμένο αποκλειστικά σε επιστημονικά κριτήρια, κατάλληλο να περιγράψει τους φθόγγους όλων των ποικιλιών της. Η βλαχική, αν και συνιστά μία υπό εξαφάνιση προφορική γλώσσα, προέρχεται από μια σημαντική κλασική νεκρή γλώσσα τη λατινική και συνδέεται στενά με ευρύτατα διαδεδομένες γλώσσες όπως η ρουμάνικη, ιταλική, γαλλική, ισπανική και πορτογαλική και άλλες. Αυτή ακριβώς η ιδιαιτερότητα καθιστά το ιστορικό κριτήριο γραφής πρωταρχικό εφόσον η εφαρμογή του επιτρέπει να διαφανεί η προέλευση της και η σχέση της με άλλες ρομανικές γλώσσες. Ωστόσο υπαρκτές διαφορές με τις υπόλοιπες ρομανικές γλώσσες καθιστούν αναγκαία την υιοθέτηση του φωνητικού κριτηρίου προκειμένου να περιγραφεί. Οι φωνητικές και φωνολογικές αποκλίσεις των ποικιλιών της βλαχικής γλώσσας, όπως αυτές ομιλούνται σήμερα, επιβάλλουν την εφαρμογή αυτού του κριτηρίου ώστε να είναι εφικτή η απόδοση με ιδιαίτερα γραφήματα των ιδιαζόντων φθόγγων που αποτελούν ταυτόχρονα φωνήματα με διαφοροποιητική αξία.

Η μελέτη αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο δημιουργίας γραφικών συστημάτων που προορίζονται για τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες, κυρίως προφορικής παράδοσης που δεν χρησιμοποιούνται επίσημα και χαρακτηρίζονται από μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των ιδιωμάτων που τις απαρτίζουν. Αυτό σημαίνει ότι το ορθογραφικό σύστημα που θα υιοθετηθεί, θα πρέπει να εφαρμοστεί με διαφοροποιημένο τρόπο από τους ομιλητές των κατά τόπους βλαχικών ιδιωμάτων, όπως συμβαίνει με άλλα γραπτά συστήματα λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών στην Ευρώπη (π.χ. βρετονική, σαρδηνιακή). Δηλαδή τα γραφήματα που προτείνονται, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν ανάλογα με την τοπική προφορά και τους ιδιαίστες φθόγγους του κάθε ιδιώματος.

Για την πρόταση ενός αξιόπιστου συστήματος γραπτής απόδοσης της βλαχικής γλώσσας που αποτελεί εύχρηστο μεθοδολογικό εργαλείο, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη η φωνολογική και μορφολογική ανάλυση της γλώσσας, οι γλωσσικές, ιστορικο-γεωγραφικές και πολιτικές διαστάσεις της βλαχικής γλώσσας και να ακολουθηθεί η ιεραρχία κριτηρίων που είναι σύμφωνη με τις αρχές του

σύγχρονου γλωσσικού προγραμματισμού για την απόδοση των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών.

Βιβλιογραφία

Βασιλείου, Α. (2014). *Η γλώσσα των Βλάχων (Καραγκούνηδων) της Αιτωλοακαρνανίας Καταγραφή μιας γλώσσας υπό εξαφάνιση*. Διδακτορική διατριβή. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Bec, P. (1971). *Manuel pratique de la philologie romane* vol.II. Paris: Picard.

Béis, S. 2000. *Le parler aroumain de Metsovo Description d'une langue en voie de disparition*. Thèse de doctorat. Université Paris V-Sorbonne

Béis, S. (2008). Propositions pour un système graphique de l'aroumain. In Alexandre Veiga, María Isabel González Rey (eds), *Actes du XXXIe Colloque de la Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle*. Lugo: Axac, 103-107

Biblioteca Fara Armânească. (1993). *Cursu practic di limbă armânească*. Freiburg: Avdella

Caragiu-Marioțeanu, M. (1968). *Fono-morfologie Aromână Studiu de dialectologie structurală*. București: Editură Academiei Republicii Socialiste România

Caragiu-Marioțeanu, M. (1997). *Dicționar Aromân Macedo-Vlah*. București: Enciclopedică

Capidan, Th. (2005 [1932, 1η έκδοση]), *Aromânii, Dialectul Aromân*. București: Editură Fundației Culturale Aromâne

Conseil de l'Europe. (1997). Parliamentary Assembly AACR 18.97, 1403-24/6/97-I-E και AS(1997) CR18 Doc. 7728 provisional edition, ordinary session report, eighteenth sitting, 24 June, appendix: *Recommendation 1433 on the Aromanian culture and language*.

Coteanu, I. (1959). Le roumain et le développement du latin balkanique, In *Recueil d'études romanes Actes du IXe Congrès de la Linguistique Romanes à Lisbonne*. București: Academia Republicii Populare Romîne, 41-50

Cooper, R. (1996). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press

Coulmas, F. (1996). *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*. Oxford: Blackwell Publishing

Coulmas, F. (2003). *Writing Systems An Introduction to Their Linguistic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press

Cunia, T. (1997) *On the Standardisation of the Aromanian System of Writing*. The Bituli-Macedonia Symposium of August 1997 http://www.farsarotul.org/nl23_3.htm.

Cunia, T. (2010). *Dictsiunar a Limbäljei Armânească*. Constantsa: Cartea Aromână

Cuvata, D. 2001. *Picurarlu di la Pind. Antologhiea a puiziiljei armânească*. Scopia

Δασούλας, Φ. 2013. *Η αποκωδικοποίηση ενός πολιτισμού μέσα από το πεδίο της γλωσσικής του έκφρασης Το βλαχικό ιδίωμα του Μετσόβου*. 2^η ψηφιακή έκδοση, δημοσίευση στο <http://metsovoidioma.blogspot.com>. ebook.html.

- Golab, Z. (1984). *The Aromanian dialect of Krusevo in S.R. Macedonia S.F.R. Yugoslavia*. Skopje: Macedonian Academy of Arts and Sciences
- Καβαλλιώτης, Α. (1770). *Πρωτοπειρία παρά του σοφολογιωτάτου και αιδεσιμωτάτου Διδασκάλου Ιεροκήρυκος, και Πρωτοπαπά Κυρίου Θεοδώρου Αναστασίου Καβαλλιώτου του Μοσχοπολίτου ζυντεθείσα, και νυν τύποις εκδοθείσα δαπάνη του εντιμωτάτου, και χρησιμωτάτου Κυρίου Γεωργίου Τρίκουπα, του και Κοσμήση επιλεγόμενου εκ πατρίδος Μοσχοπόλεως*. Βενετία.
- Kahl, Th. & Prifti E. (2016). Geschichte der Kodifizierung des Aromunischen. In W. Dahmen, J. Kramer, G. Holtus et al. eds *Romanische Kleinsprachen heute. Romanistisches Kolloquium XXVII*. Tübingen: Narr Francke Attempto, 33-64.
- Kahl, Th. (2015). Aromunisch schreibt man nicht! Erfolg und Misserfolg der aromunischen Schriftlichkeit. In R. Schlösser (eds) *Sprachen im Abseits. Regional- und Minderheitensprachen in Europa. Jenaer Beiträge zur Romanistik 5*: 123-147
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2008). Ορθογραφικές μεταρρυθμίσεις: τάσεις και αντιστάσεις, Στο Μ. Θεοδωροπούλου. (επιμ.), *Θέρμη και φως. Αφιερωματικός τόμος στη μνήμη του Α-Φ. Χρηστίδη*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 365-383
- Καραντζόλα, Ε. (2016). *Γλωσσικές πολιτικές στις χώρες της Μεσογείου*. Αθήνα: Επίκεντρο
- Κατσάνης, Ν. & Ντίνας, Κ. (1990). *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής Θεσσαλονίκη*: εκδ. Κυριακίδη
- Μοσχοπολίτης, Δ. (1802). *Εισαγωγική Διδασκαλία περιέχουσα Λεξικόν Τετράγλωσσον των τεσσάρων κοινών διαλέκτων, ήτοι της απλής Ρωμαϊκής, της εν Μοισία Βλαχικής, της Βουλγαρικής και της Αλβανιτικής*, Βενετία.
- Μποϊατζής Μ. (1813.) *Γραμματική Ρωμανική, ήτοι Μακεδονοβλαχική-Romanische, oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Εν Βιέννη: τυπογραφία Ιωάννου Σνύρερ.
- Μπουσμπούκης Α, (1982). *Το ρήμα της Αρωμανικής Μορφολογική Ανάλυση*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Nevaci M, (2008). Systeme de scriere utilizate în limba publicațiilor aromânești actuale. *Fonetică și dialectologie*, XXVII: 29-37
- Νικολαΐδης, Κ. (1909). *Ετυμολογικόν λεξικόν της Κουτσοβλαχικής γλώσσας*. Εν Αθήναις: Τύποις Σακελλαρίου
- Ντίνας, Κ. (1986). *Το κουτσοβλάχικο ιδίωμα της Σαμαρίνας Φωνολογική ανάλυση*. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Ουκούτας, Κ. (1797), *Νέα Παιδαγωγία ήτοι Αλφαβητάριον εύκολον του μαθείν τα νέα παιδιά τα ρωμανο-βλάχικα Γράμματα εις κοινήν χρήσιν των Ρωμανο-Βλάχων, νυν πρώτον συνετέθη και εδιορθώθη παρά του αιδαισιμωτάτου εν ιερέυσιν κ. κ. Κωνσταντίνου του Ουκούτα, Μοσχοπολίτου, Χαρτοφύλακος και Πρωτοπαπά εν τη Ποσάνια της μεσημβρινής Προσσίας, και δι' αυτού χάριν εδόθη εις τύπον δια καύχημα του Γένους*, Εν Βιέννη: Τύποις Μαρκίδων Πούλιου.
- Parahagi, T. (1963). *Dicționarul Dialectului Aromîn*. București: Academia Republicii Populare Romîne
- Pike, K.L. (1947). *Phonemics. A Technique for Reducing Languages to Writing*. Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Παπαναστασίου, Γ. (2008). *Νεοελληνική ορθογραφία ιστορία θεωρία εφαρμογή*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

Ρόζιας, Κ. (18090. *Τέχνη της Ρωμανικής αναγνώσεως με λατινικά γράμματα, τα οποία είναι τα παλαιά γράμματα των Ρωμάνων, προς καλωπισμόν παντός του επί τάδε, και αντιπέραν του Δουνάβεως κατοικούντος Ρωμανικού Γένους πεπονημένη.....*. Βούδα

Σιώκης, Ν. (2002). «Η βλάχικη γλώσσα και οι προσπάθειες διατήρησής της από τους Βλάχους απόδημους (τέλη 18ου-αρχές 19ου αιώνα)». *Ελιμειακά* 48-49, 39-57 και 138-159

Snider, K. (2014). Orthography and Phonological Depth in Mike Cahill and Keren Rice (eds) *Developping Orthographies for Unwritten Languages*. Dallas: SIL International, 27-46

Trubetzkoy, N. (1964 [α' έκδοση 1949]) *Principes de phonologie* (μετάφρ. J. Cantineau), Paris: Klincksieck

Tsitsipis, L. (1998). *A linguistic anthropology of praxis and language shift : Arvanitika (Albanian) and Greek in contact*. Oxford: Clarendon Press